O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI

ANDIJON VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

MAKTABGACHA, BOSHLANG‘ICH VA MAXSUS TA’LIM METODIKALARI KAFEDRASI

ISHLAB CHIQARISHDAN AJRALGAN HOLDA TA’LIM OLISH SHAKLIDAGI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIMALAKA OSHIRISH KURSI UCHUN ISHLAB CHIQARISHDAN AJRALGAN HOLDA TA’LIM OLISH SHAKLIDAGI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARI MALAKA OSHIRISH KURSI UCHUN “MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA MEHNAT MUHOFAZASINI TASHKIL ETISH ”MODULI (1.4.) BO‘YICHA

Ma’ruza matnlari

Tuzuvchi: G. Ortiqova.

Andijon 2026

“Tasdiqlayman”

VPMM Direktori

_____T.T.Turg‘unov

“____” _____2026 yil

MAKTABGACHA, BOSHLANG‘ICH VA MAXSUS TA’LIM METODIKALARI KAFEDRASI

ISHLAB CHIQARISHDAN AJRALGAN HOLDA TA’LIM OLISH SHAKLIDAGI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARI MALAKA OSHIRISH KURSI UCHUN “MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA MEHNAT MUHOFAZASINI TASHKIL ETISH ”MODULI (1.4.) BO‘YICHA

O‘QUV-USLUBIY MAJMUA

“KIRITILDI”

“Maktabgacha,boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari” kafedrasi mudiri

_____ N.Karimova.

(p.f.f.d.PhD)

2026- yil «____» yanvar

“KELISHILDI”

Akademik faoliyat bo‘yicha direktor o‘rinbosari:

_____ O‘.Qurbonov.

(Dotsent)

2026- yil «____» yanvar

Ushbu ishchi o‘quv-uslubiy majmua kafedraning 2026 yil 5-yanvardagi 1-sonli yig‘ilish bayonnomasi bilan ma’qullangan hamda tasdiqga tavsiya etilgan

MUNDARIJA

I.	**KIRISH**	**4**
II.	**TEXNOLOGIK XARITA**	**6**
III.	**MA’RUZA MATN VA O‘QUV MATERIALLAR**	**10**
IV.	**O‘Z-O‘ZINI TEKSHIRISH UCHUN TOPSHIRIQ VA TEST SAVOLLARI**	**38**
V.	**ADABIYOTLAR VA MANBALAR RO‘YXATI**	**43**

Maktabgacha ta’lim tashkilotida mehnat muhofazasini tashkil etish moduli bo‘yicha soatlar taqsimoti

	Mavzular nomi	**Jami**	**Ma’ruza**	**Amaliy**
1.	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi huquq va majburiyatlar.	2	2	
2.	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida xodimning mehnat jarayonidagi xavfsizligini ta’minlash.	2		2
	Jami:	**4**	**2**	**2**

1.4. Maktabgacha ta’lim tashkilotida mehnat muhofazasini tashkil etish modulining dasturi

1-mavzu. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi huquq va majburiyatlar

(2 soati nazariy mashg‘ulot)

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi huquq

va majburiyatlar. mehnat to‘g‘risidagi qonun hujjatlari va mehnatni muhofaza qilish qoidalariga rioya etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish.

2-Mavzu. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida xodimning mehnat jarayonidagi xavfsizligini

(2 soati amaliy mashg‘ulot)

Mehnat huquqlarini kafolatlashda ichki lokal hujjatlarning o‘rni. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnat muhofazasini boshqarishda xavf tahlillarini o‘tkazish.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida mehnat muhofazasi tizimini tashkil etish, xavf va

xavflarni baholash, profilaktika choralari, xodimlarni o‘qitish, tibbiy ko‘rikdan

o‘tkazish.

1.4.1 mavzuning texnologik xaritasi

Modul		“**Maktabgacha ta’lim tashkilotida mehnat muhofazasini tashkil etish** ”
Ishchi o‘quv rejadagi joyi (tartib raqami)		1.4.1
Dars mavzusi		**Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnatni muhofaza qilish** **sohasidagi huquq va majburiyatlar**
Davomiyligi		2 soat
Darsning maqsadi		Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi huquq va majburiyatlar. mehnat to‘g‘risidagi qonun hujjatlari va mehnatni muhofaza qilish qoidalariga rioya etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish.
Kutilayotgan natija:	Bilim	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi huquq va majburiyatlar. mehnat to‘g‘risidagi qonun hujjatlari va mehnatni muhofaza qilish
	Ko‘nikma	qoidalariga rioya etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish.
	Malaka	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi huquq

		va majburiyatlarga amal qilish	
Darsning jihozi			
Didaktik materiallar			Tarqatma materiallar, savollar
Ta’limning texnik vositalari			Mavzuga oid slaydlarni namoyish qilish uchun texnik vositalar (AKT), flipchart, A-4, marker
Dars mazmuni			
T.r.	Bosqichlar	vaqt	Metod va faoliyatning tavsifi
1	Tashkiliy	2 daqiqa	Tinglovchilar davomati va auditoriyani darsga tayyorligi aniqlanadi
2	Tinglovchilarning tayyorgarlik darajalarini aniqlash	5 daqiqa	Mavzu yuzasidan savol-javoblar o‘tkaziladi (aqliy hujum) .
3	Mavzuni reja asosida yoritish	40 daqiqa	I.Kirish 1.Dastur va uning tuzilishi Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida (MTT) mehnatni muhofaza qilish O‘zbekiston Respublikasining «Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi Qonuni Mehnat kodeksi bilan tartibga solinadi. Ushbu sohada xodimlar va ish beruvchilarning asosiy huquq va majburiyatlari Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida (MTT) mehnatni muhofaza qilish O‘zbekiston Respublikasining «Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi Qonuni va Mehnat kodeksi bilan tartibga

			solinadi. Ushbu sohada xodimlar va ish beruvchilarning asosiy huquq va majburiyatlari quyidagilardan iborat: Xodimlarning huquqlari Xodimlarning huquqlari 4. Nazorat savollari va tahlil 5. Adabiyotlar ro‘yxati. (Mavzuga tegishli ilmiy ma’lumotlar berish, hayotiy misollar keltirish, tavsiyalar ishlab chiqish)
4	Amaliy topshiriqlar	25 daqiqa	Davra suhbati, bahs-munozara, o‘zaro tajriba almashish
5	Nazorat	3 daqiqa	Mustaqil ish topshiriqlari
6	Darsning yakuni	5 daqiqa	Xulosa (savol –javob, fikr-mulohazalar va takliflar)

1.4.2 mavzuning texnologik xaritasi

Modul	“**Maktabgacha ta’lim tashkilotida mehnat muhofazasini tashkil etish** ”
Ishchi o‘quv rejadagi joyi (tartib raqami)	1.4.2

Dars mavzusi		**Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida xodimning mehnat jarayonidagi xavfsizligini**
Davomiyligi		2 soat amaliy
Darsning maqsadi		Mehnat huquqlarini kafolatlashda ichki lokal hujjatlarning o‘rni. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnat muhofazasini boshqarishda xavf tahlillarini o‘tkazish. Maktabgacha ta’lim tashkilotida mehnat muhofazasi tizimini tashkil etish, xavf va xavflarni baholash, profilaktika choralari, xodimlarni o‘qitish, tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish.
Kutilayotgan natija:	Bilim	Mehnat huquqlarini kafolatlashda ichki lokal hujjatlarning o‘rni.
	Ko‘nikma	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnat muhofazasini boshqarishda xavf tahlillarini o‘tkazish. Maktabgacha ta’lim tashkilotida mehnat muhofazasi tizimini tashkil etish, xavf va xavflarni baholash, profilaktika choralari, xodimlarni o‘qitish, tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish.
	Malaka	Amaliy topshirir bilan ishlash
Darsning jihozi		
Didaktik materiallar		Tarqatma materiallar, savollari
Ta’limning texnik vositalari		Mavzuga oid slaydlarni namoyish qilish uchun texnik vositalar (AKT), flipchart, A-4, marker

1.4.1. Mavzu: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ,ehnatni muhofaza qilish sohasidagi huquq va majburiyatlar.

REJA:

1. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnat muhofaza qilish sohasidagi huquq va majburiyatlar.
2. Mehnat to’g’risidagi qonun hujjatlari va mehnatnu muhofaza qilish qoidalariga rioya etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida (MTT) mehnatni muhofaza qilish O‘zbekiston Respublikasining «Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi Qonuni va Mehnat kodeksi bilan tartibga solinadi. Ushbu sohada xodimlar va ish beruvchilarning asosiy huquq va majburiyatlari quyidagilardan iborat:

Xodimlarning huquqlari

Xavfsiz mehnat sharoiti: Har bir xodim o‘z sog‘lig‘i va hayoti uchun xavfsiz bo‘lgan ish joyiga ega bo‘lish huquqiga ega.

Ma’lumot olish: Ish joyidagi mehnat sharoitlari, jarohatlanish xavfi va jamoaviy himoya vositalari haqida to‘liq ma’lumot olish.

Ishni rad etish: Agar ish jarayoni xodimning hayoti yoki sog‘lig‘iga bevosita xavf tug‘dirsa, u bunday ishni bajarishdan bosh tortish huquqiga ega.

Bepul tibbiy ko‘rik: MTT xodimlari belgilangan tartibda bepul majburiy tibbiy ko‘rikdan o‘tish huquqiga ega.

Imtiyozlar va kompensatsiyalar: Noqulay mehnat sharoitlarida ishlaganlik uchun qonunchilikda belgilangan imtiyozlarni talab qilish.

Xodimlarning majburiyatlari

Qoidalarga rioya qilish: Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha yo‘riqnomalar, normalar va standartlar talablariga qat’iy amal qilish.

Himoya vositalaridan foydalanish: Berilgan shaxsiy va jamoaviy himoya vositalarini to‘g‘ri qo‘llash.

O‘qish va yo‘riqnoma: Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha o‘quv kurslaridan o‘tish va o‘z vaqtida yo‘riqnomalar olish.

Xabar berish: Baxtsiz hodisalar, jarohatlanishlar yoki xavfli vaziyatlar yuzaga kelganda darhol rahbariyatga xabar berish.

Ish beruvchining (MTT ma’muriyati) majburiyatlari

Xavfsizlikni ta’minlash: Binolar, uskunalar va texnologik jarayonlarning xavfsizligini kafolatlash.

Sog‘liqni saqlash: Bolalar va xodimlar hayoti hamda sog‘lig‘ini muhofaza qilishni tashkil etish.

Tibbiy ko‘riklarni tashkil etish: Xodimlarni ishga qabul qilishda va ish davomida davriy tibbiy ko‘riklardan o‘tishini moliyalashtirish va tashkil etish.

Nazorat: Mehnat sharoitlari ustidan muntazam nazorat olib borish va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish.

Mehnatni muhofaza qilish qoidalariga rioya qilmaslik intizomiy, ma’muriy va jinoiy

Maktabgacha ta’lim tashkiloti (MTT) tarbiyachisi uchun mehnat muhofazasi bo‘yicha yo‘riqnoma nafaqat o‘z xavfsizligini, balki birinchi navbatda bolalar hayoti va sog‘lig‘ini himoya qilishni ko‘zda tutadi.

Tarbiyachining asosiy majburiyatlari

Bolalar xavfsizligini ta’minlash: Tarbiyalanuvchilarni guruhda, yotoqxonada yoki sayr maydonchasida hech qachon nazoratsiz qoldirmaslik.

Shaxsiy namuna va nazorat: Bolalarga xavfsiz xulq-atvor qoidalarini o‘rgatish va ularning bu qoidalarga rioya qilishini doimiy nazorat qilish.

Ish joyini tekshirish: Ish boshlashdan oldin guruh xonalari, o‘yinchoqlar va uskunalar (elektr rozetkalari, mebellar) sozligini vizual ko‘zdan kechirish.

Gigiyena va tartib: Xonalarni shamollatish, yoritish darajasini (ko‘z toliqmasligi uchun) nazorat qilish va namli tozalash ishlarini kuzatib borish.

Favqulodda vaziyatlarda harakat: Yong‘in sodir bo‘lganda evakuatsiya rejasi bo‘yicha bolalarni xavfsiz joyga olib chiqish va birinchi yordam ko‘rsatishni bilish.

Tarbiyachining huquqlari

Xavfsiz asbob-uskunalar: MTT ma’muriyatidan sog‘liq uchun xavfsiz mebel, o‘quv qurollari va o‘yinchoqlar bilan ta’minlashni talab qilish.

Sog‘liqni saqlash: Har yili o‘z vaqtida va bepul tibbiy ko‘rikdan o‘tish.

Sharoitlarni yaxshilash: Mehnat sharoitlarini yaxshilash yoki xavfli kamchiliklarni (masalan, nosoz narvon yoki elektr simi) bartaraf etish bo‘yicha takliflar kiritish.

Ishdan bosh tortish: Agar ish sharoiti bolalar yoki o‘z hayoti uchun jiddiy xavf tug‘dirsa (masalan, bino avariya holatida bo‘lsa), ishni to‘xtatish huquqiga ega.

Muhim taqiqlar

Ish vaqtida bolalarni yordamchi tarbiyachi yoki boshqa begona shaxslarga topshirib ketish.

Guruh xonasida ochiq elektr asboblaridan foydalanish yoki dori vositalarini bolalar qo‘li yetadigan joyda saqlash.

Bolalarga nisbatan jismoniy jazo choralarini qo‘llash.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida (MTT) mehnatni muhofaza qilish O‘zbekiston Respublikasining «Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi Qonuni va Mehnat kodeksi bilan tartibga solinadi. Ushbu sohada xodimlar va ish beruvchilarning asosiy huquq va majburiyatlari quyidagilardan iborat:

Xodimlarning huquqlari

Xavfsiz mehnat sharoiti: Har bir xodim o‘z sog‘lig‘i va hayoti uchun xavfsiz bo‘lgan ish joyiga ega bo‘lish huquqiga ega.

Ma’lumot olish: Ish joyidagi mehnat sharoitlari, jarohatlanish xavfi va jamoaviy himoya vositalari haqida to‘liq ma’lumot olish.

Ishni rad etish: Agar ish jarayoni xodimning hayoti yoki sog‘lig‘iga bevosita xavf tug‘dirsa, u bunday ishni bajarishdan bosh tortish huquqiga ega.

Bepul tibbiy ko‘rik: MTT xodimlari belgilangan tartibda bepul majburiy tibbiy ko‘rikdan o‘tish huquqiga ega.

Imtiyozlar va kompensatsiyalar: Noqulay mehnat sharoitlarida ishlaganlik uchun qonunchilikda belgilangan imtiyozlarni talab qilish.

Xodimlarning majburiyatlari

Qoidalarga rioya qilish: Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha yo‘riqnomalar, normalar va standartlar talablariga qat’iy amal qilish.

Himoya vositalaridan foydalanish: Berilgan shaxsiy va jamoaviy himoya vositalarini to‘g‘ri qo‘llash.

O‘qish va yo‘riqnoma: Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha o‘quv kurslaridan o‘tish va o‘z vaqtida yo‘riqnomalar olish.

Xabar berish: Baxtsiz hodisalar, jarohatlanishlar yoki xavfli vaziyatlar yuzaga kelganda darhol rahbariyatga xabar berish.

Ish beruvchining (MTT ma’muriyati) majburiyatlari

Xavfsizlikni ta’minlash: Binolar, uskunalar va texnologik jarayonlarning xavfsizligini kafolatlash.

Sog‘liqni saqlash: Bolalar va xodimlar hayoti hamda sog‘lig‘ini muhofaza qilishni tashkil etish.

Tibbiy ko‘riklarni tashkil etish: Xodimlarni ishga qabul qilishda va ish davomida davriy tibbiy ko‘riklardan o‘tishini moliyalashtirish va tashkil etish.

Nazorat: Mehnat sharoitlari ustidan muntazam nazorat olib borish va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish.

Mehnatni muhofaza qilish qoidalariga rioya qilmaslik intizomiy, ma’muriy va jinoiy javobgarlikka sabab bo‘lishi mumkin.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida (MTT) mehnatni muhofaza qilish O‘zbekiston Respublikasining

«Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi Qonuni va Mehnat kodeksi bilan tartibga solinadi. Ushbu sohada xodimlar va ish beruvchilarning asosiy huquq va majburiyatlari quyidagilardan iborat:

Xodimlarning huquqlari

Xavfsiz mehnat sharoiti: Har bir xodim o‘z sog‘lig‘i va hayoti uchun xavfsiz bo‘lgan ish joyiga ega bo‘lish huquqiga ega.

Ma’lumot olish: Ish joyidagi mehnat sharoitlari, jarohatlanish xavfi va jamoaviy himoya vositalari haqida to‘liq ma’lumot olish.

Ishni rad etish: Agar ish jarayoni xodimning hayoti yoki sog‘lig‘iga bevosita xavf tug‘dirsa, u bunday ishni bajarishdan bosh tortish huquqiga ega.

Bepul tibbiy ko‘rik: MTT xodimlari belgilangan tartibda bepul majburiy tibbiy ko‘rikdan o‘tish huquqiga ega.

Imtiyozlar va kompensatsiyalar: Noqulay mehnat sharoitlarida ishlaganlik uchun qonunchilikda belgilangan imtiyozlarni talab qilish.

Xodimlarning majburiyatlari

Qoidalarga rioya qilish: Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha yo‘riqnomalar, normalar va standartlar talablariga qat’iy amal qilish.

Himoya vositalaridan foydalanish: Berilgan shaxsiy va jamoaviy himoya vositalarini to‘g‘ri qo‘llash.

O‘qish va yo‘riqnoma: Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha o‘quv kurslaridan o‘tish va o‘z vaqtida yo‘riqnomalar olish.

Xabar berish: Baxtsiz hodisalar, jarohatlanishlar yoki xavfli vaziyatlar yuzaga kelganda darhol rahbariyatga xabar berish.

Ish beruvchining (MTT ma’muriyati) majburiyatlari

Xavfsizlikni ta’minlash: Binolar, uskunalar va texnologik jarayonlarning xavfsizligini kafolatlash.

Sog‘liqni saqlash: Bolalar va xodimlar hayoti hamda sog‘lig‘ini muhofaza qilishni tashkil etish.

Tibbiy ko‘riklarni tashkil etish: Xodimlarni ishga qabul qilishda va ish davomida davriy tibbiy ko‘riklardan o‘tishini moliyalashtirish va tashkil etish.

Nazorat: Mehnat sharoitlari ustidan muntazam nazorat olib borish va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish.

Mehnatni muhofaza qilish qoidalariga rioya qilmaslik intizomiy, ma’muriy va jinoiy javobgarlikka sabab bo‘lishi mumkin.

Sizni muayyan bir lavozim (masalan, tarbiyachi yoki xo‘jalik mudiri) uchun amal qiladigan maxsus mehnat muhofazasi yo‘riqnomalari qiziqtiradimi?

Maktabgacha ta’lim tashkiloti (MTT) tarbiyachisi uchun mehnat muhofazasi bo‘yicha yo‘riqnoma nafaqat o‘z xavfsizligini, balki birinchi navbatda bolalar hayoti va sog‘lig‘ini himoya qilishni ko‘zda tutadi.

Tarbiyachining asosiy majburiyatlari

Bolalar xavfsizligini ta’minlash: Tarbiyalanuvchilarni guruhda, yotoqxonada yoki sayr maydonchasida hech qachon nazoratsiz qoldirmaslik.

Shaxsiy namuna va nazorat: Bolalarga xavfsiz xulq-atvor qoidalarini o‘rgatish va ularning bu qoidalarga rioya qilishini doimiy nazorat qilish.

Ish joyini tekshirish: Ish boshlashdan oldin guruh xonalari, o‘yinchoqlar va uskunalar (elektr rozetkalari, mebellar) sozligini vizual ko‘zdan kechirish.

Gigiyena va tartib: Xonalarni shamollatish, yoritish darajasini (ko‘z toliqmasligi uchun) nazorat qilish va namli tozalash ishlarini kuzatib borish.

Favqulodda vaziyatlarda harakat: Yong‘in sodir bo‘lganda evakuatsiya rejasi bo‘yicha bolalarni xavfsiz joyga olib chiqish va birinchi yordam ko‘rsatishni bilish.

Tarbiyachining huquqlari

Xavfsiz asbob-uskunalar: MTT ma’muriyatidan sog‘liq uchun xavfsiz mebel, o‘quv qurollari va o‘yinchoqlar bilan ta’minlashni talab qilish.

Sog‘liqni saqlash: Har yili o‘z vaqtida va bepul tibbiy ko‘rikdan o‘tish.

Sharoitlarni yaxshilash: Mehnat sharoitlarini yaxshilash yoki xavfli kamchiliklarni (masalan, nosoz narvon yoki elektr simi) bartaraf etish bo‘yicha takliflar kiritish.

Ishdan bosh tortish: Agar ish sharoiti bolalar yoki o‘z hayoti uchun jiddiy xavf tug‘dirsa (masalan, bino avariya holatida bo‘lsa), ishni to‘xtatish huquqiga ega.

Muhim taqiqlar

Ish vaqtida bolalarni yordamchi tarbiyachi yoki boshqa begona shaxslarga topshirib ketish.

Guruh xonasida ochiq elektr asboblaridan foydalanish yoki dori vositalarini bolalar qo‘li yetadigan joyda saqlash.

Bolalarga nisbatan jismoniy jazo choralarini qo‘llash.

O‘zbekiston Respublikasida mehnat to‘g‘risidagi qonunchilik tizimi xodimlarning huquqlarini himoya qilish, mehnat sharoitlarini yaxshilash va ish beruvchi bilan xodim o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan

Mehnatga oid asosiy qonun hujjatlari quyidagilardan iborat:

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi: Barcha mehnat huquqlarining huquqiy asosi bo‘lib, unda har bir shaxs munosib mehnat sharoitida ishlash va dam olish huquqiga egaligi belgilangan.

Mehnat kodeksi (yangi tahrirdagi): Sohadagi eng asosiy hujjat bo‘lib, ishga qabul qilish, mehnat shartnomasini bekor qilish, ish vaqti, dam olish vaqti va mehnatga haq to‘lash tartiblarini belgilaydi.

"Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida"gi Qonun: Ishlab chiqarishda xavfsizlik texnikasi, sanitariya qoidalari va xodimlarning sog‘lig‘ini saqlashning yagona tartibini o‘rnatadi.

"Aholini ish bilan ta’minlash to‘g‘risida"gi Qonun: Ishsizlikdan himoyalanish va aholining bandligini ta’minlash kafolatlarini ko‘zda tutadi.

Hukumat qarorlari va idoraviy hujjatlar: Vazirlar Mahkamasining qarorlari (masalan, majburiy mehnatga barham berish haqidagi) va vazirliklar tomonidan tasdiqlangan nizomlar (masalan, mehnatni muhofaza qilish ishlarini tashkil etish haqida).

Shuningdek, O‘zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) konvensiyalari ham mehnat qonunchiligining muhim qismi hisoblanadi (masalan, majburiy mehnat to‘g‘risidagi konvensiya).

Har tomonlama rivojlangan shaxsning majburiy sifati bu katta mehnatkashlikdir. Maktabgacha ta’lim tarbiyachining ishi o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Bolani mehnatga tayyorlash bu uning psixologik tayyorgarligini shakllantirishdir. Psixologik tayyorlik - bu har qanday ishlab chiqarish turini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun etarli bo‘lgan shaxsning rivojlanish darajasi.

Mehnat tarbiyasi –bolalarga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek muayyan ijtimoiy foydali harakat ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni bo‘lib, ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mehnat tarbiyasining maqsadi:

- Bolalarda mehnatga ongli munosabatni shakllantirish, shuningdek mehnat orqali bolani har tomonlama rivojlantirish, ma’naviy –axloqiy fazilatlarni tarkib toptirish, kelajakdagi mehnat faoliyatiga ruhiy jihatdan tayyorlash, ularda mehnat qilish xohishini singdirish ham alohida ahamiyatga ega.

Mehnat tarbiyasining vazifalari:

- Yosh avlodda mehnat tarbiyasini qaror toptirish va ularni zamonaviy ishlab chiqarishning tirli sohalarida faoliyat yuritishga tayyorlash
- Tarbiyalanuvchilarda mehnat istagini jamiyat manfaatlari yo‘lida mehnat qilishga ehtiyojni hosil qilish .

Kattalar mehnati bilan tanishtirishning asosiy mazmuni quyidagilardan iborat:

- Har bir kishi mehnatining ijtimoiy mohiyati.
- Mehnat ahli o‘rtasidagi ijobiy munosabat
- Har qanday kasb ham muhim ekanligini tushuntirish
- Mehnat faoliyatining asosiy tarkibiy qismlari bilan tanishtirish
- Mehnatning maqsadi uning ijtimoiy ahamiyatini tushuntirish
- Mehnat materiallarini tanlashga o‘rgatish
- Jihozlash ya’ni mehnat faoliyati uchun zarur bo‘lgan asboblarni tayyorlash
- Bolalarning o‘zlarini mehnatga o‘rgatish esa har bir inson uchun zarur bo‘lgan mehnat ko‘nikmalarini takomillashtirishga yordam beradi.

Kattalar mehnati bilan tanishtirishda maktabgacha yoshdagi bolalar quyidagi mehnat turlariga jalb qilinadi:

• O‘z o‘ziga xizmat qilish – bolalar mehnatining har bir turi bo‘lib unda bolalar ilk yoshdan boshlab mustaqil ovqatlanish, yuvinish, kiyinish, o‘yinchoqlarni yig‘ishtirib quyishga o‘rgatiladi. O‘z-o‘ziga xizmat qilish jarayonida bolalarda mustaqillik, ma’lum maqsad bilan harakat qilish kabi sifatlar shakllanadi.

Tabiatdagi mehnat. Bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo‘lib,o‘simlik va hayvonlar,yil fasllari, jonsiz tabiat to‘g‘risidagi bilimlar manbai, bolalarda mehnatsevarlikni tabiatga ehtiyotkorona munosabatlarni tarbiyalashda muhim sanaladi. Mehnat qurollari bilan tanishtirish ham tabiatdagi mehnat bilan bog‘liq tarzda olib boriladi. Xo‘jalik maishiy mehnat. Bolalar bog‘chasida va oilada olib boriladi. Uning mazmuni har xil bo‘ladi: Xona va bog‘cha maydonchasini yig‘ishtirish, choy idishlarni, idish tovoqlarni yig‘ishtirish, qo‘g‘irchoq kiyimlarini, mayda narsalarni yuvish, mashg‘ulotlarga kerakli materialarni tayyorlab quyish, mashg‘ulotdan keyin stol ustidagi narsalarni yig‘ishtirib quyish.

Bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirishda o‘qituvchilar, qoida tariqasida, vizual usullardan foydalanadilar, ularni og‘zaki (hikoyalar, suhbatlar) bilan mohirona birlashtiradilar; katta bolalar bilan ishlashda ularning ulushi ko‘payishi mumkin. Og‘zaki uslublar orasida bolalar badiiy adabiyotidan foydalanish alohida o‘rin tutadi.

Ta'lim nuqtai nazaridan eng qadrli va bolalar tushunishi mumkin bo‘lgan, ularni kattalarning mehnat xatti-harakatlariga taqlid qilish istagini uyg‘otadigan mehnat tarkibini kuzatish uchun tanlash juda muhimdir. Taassurotlar takrorlanishi kerak, shuning uchun mehnat mazmuni bir qator sinflarga taqsimlanishi kerak, ularning har birida mahorat bilan dozalangan, asta-sekin o‘sib borishi va chuqurlashishi kerak.

Mehnat tarbiyasiga kattalar mehnati bilan tanishtirishga yangicha yondashish bolalar tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliyotda qo‘llay olishlarini ta'minlashga olib keladi. Bugungi kunda mehnat tarbiyasining tarkibiy tuzilmasi ham o‘zgarmoqda, u o‘zida texnika va texnologiyalarni tushunish (tasavvur qilish), amaliy vazifalarni hal etish ko‘nikmasi hanlda holatlarni ifoda etadi.

Mehnat tarbiyasida kattalar mehnati bilan tanishtirishning maqsadi mehnatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish va kasb-hunarlar haqidagi tasavvurlarini shakllantirish hamda qiziqishlarini uyg‘otishdan iboratdir.

Mehnat tarbiyasi orqali bolalarni kattalar mehnati bilan tanishtirishning vazifalari quyidagicha:

1. Kattalar mehnatning mohiyatini anglatish orqali bolalarga mehnat¬ning shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotidagi rolini yoritib berish;

2. Inson mehnati hamda mehnat mahsuli bo‘lgan moddiy va ma'naviy ne'matlarni qadrlash, asrab-avaylashga o‘rgatish;

3. Mehnat qilishga nisbatan rag‘batni, shuningdek, muhabbatni uyg‘otish. Bunda aziz avliyolarimiz va boshqa buyuk insonlarimizning mehnat va kasb-hunar bilan hayot kechirganlarini alohida qayd etish;

4. Bolalarning mehnatga ijtimoiy burch sifatida yondashuvlarini yuzaga keltirish;

5. Kattalar mehnati bilan tanishish orqali mehnat faoliyatini tashkil etishga ongli ravishda, vijdonan yondashishni odatlantirish;

6. Mehnat faoliyatini jamoa asosida tashkil etish;

7. Mehnatga hayotiy zarurat inson faoliyatining asosi sifatida munosabatda bo‘lish;

8. Mehnatni ilmiy asosda tashkil etish borasida mehnat ko‘nikmasi va malakalarini

shakllantirishni yuzaga keltirish;

9. Bolalarda mehnatsevarlik xislatini tarbiyalash; kattalar mehnati samarasidan

g‘ururlanish tuyg‘usini shakllantirish;

10. Muayyan kasb-hunar sirlarini o‘zlashtirishga erishish va boshqalar.

Yosh avlodning mehnat faoliyati quyidagi yo‘nalishlarida rivojlantiriladi va tarkib toptiriladi: mehnat o‘yindan ajralgan holda mustaqil faoliyat sifatida shakllantiriladi; mehnat faoliyati jarayonining mohiyatini o‘zlashtirishga erishiladi; mehnat faoliyatining turli shakllari vujudga keltiriladi.

Bolalar ta'lim jarayonida va mashg‘ulotlardan tashqari sharoitlarda mehnatning ijtimoiy jamiyatda tutgan o‘rni va rolini, inson kamolotini ta'minlash omili ekanligini, shaxsning qobiliyati va iqtidorini mehnat jarayonida takomillashib borishini hayotiy misollar yordamida bilib olishlari lozim. Mehnat tarbiyasini tashkil etishda bugungi kunda an'anaviy va noan'anaviy shakllardan foydalanilmoqda.

Kattalar mehnati bilan tanishtirish jarayonida bolalarda mehnat madaniyatining unsurlarini hosil qilib borish muhim talablardan biri sanaladi. Mehnat madaniyati — bajarilayotgan ishga ongli munosabatda bo‘lish, uni ilmiy jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishi (puxta rejalashtirish, vaqtdan unumli foydalanish), ish o‘rnini ozoda tutish, mehnat (ish) qurollariga ehtiyotkorona munosabatda boiish, boshlangan ishni natijalash, uning samarali bo‘lishiga erishishga yo‘naltirilgan faoliyat ko‘rsatkichidir. Mehnat madaniyati tushunchasi o‘zida yana bolaning mustaqil harakat olib borishini, mehnat qilishi va dam olishini to‘g‘ri tashkil eta olishni ham aks ettiradi.

Kattalar mehnati orqali mehnatga ongli munosabatni tarbiyalashning yana bir talabi bolalarni ilm-fan, madaniyat, texnika va texnologiya borasida yangiliklardan

boxabar etish, ularga nisbatan qiziqishni hosil qilish, bu boradagi layoqat, qobiliyat va iqtidorlarini oshirib borishdan iborat.

Mehnatga ijobiy munosabatni shakllantirish va mehnat qilishga odatlantirishda atrofdagi kattalarning ular mehnatiga bevosita dahldor bo‘lgan jonli namuna bo‘lishliklari muhim ahamiyatga ega. Ammo bolalarda mehnatga psixologik tayyorgarlikni faqat mehnat faoliyati jarayonidagina tarbiyalash mumkin. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kattalar maishiy mehnatini unumliroq tashkil etish uchun barcha imkoniyatlar mavjud. Uning ijtimoiy xarakteri bu mehnatda yaqqol ko‘rinadi. Shuning uchun ham bolalarning kattalar xulqatvoriga oid hayotiy misollardan foydalana oladigan sharoitlarni yaratish zarur.

Bunda turli yo‘llardan foydalanish mumkin. Birinchi yo‘l – bu kattalarning xilma-xil mehnatini ko‘rsatish hamda ularning ahamiyatini tushuntirish; ikkinchi yo‘l - bu kattalar va bolalar mehnatini bevosita birgalikda tashkil etishdir.

Bollarni kattalar mehnati bilan tanishtirish o‘z oldiga ularga mehnat haqida konkret bilim, tasavvur berish hamda kattlar mehnatiga hurmat bilan qarash, uning qadriga etish, mehnatga qiziqish va muhabbat uyg‘otishni maqsad qilib qo‘yadi.

Ayni vaqtning o‘zida bolalar xulq-atvorida mehnat qilish, vijdonan, chidam bilan ishlash istagini uyg‘otishga ta’sir ko‘rsatish vazifasi ham hal etiladi.

Mehnat tarbiyasining asosiy maqsadi bolalarni har to¬monlama rivojlantirish, axloqli qilib tarbiyalash, kelajakdagi mehnat faoliyatiga ruhiy jihatdan tayyorlash, mehnat qilish xohishini singdirib borishdir. Mehnat tarbiyasining vazifalari xilma-xildir, shuning uchun ularni guruhlar bo‘yicha quyidagicha turkumlarga ajra¬tiladi (V. I. Loginova):

Birinchi guruh vazifalari bolalarning mustaqil mehnat faoliyatiga pedagogik ta’sir ko‘rsatish bilan bel¬gilanadi:

1. Bolalarni maqsad qo‘yishga, mehnat malakalari, ko‘nikmalari, mehnat madaniyati bo‘yicha kerakli materiallar va mehnat qurollarini tanlab olishga o‘rgatish.

2. Bolalarda bo‘lajak mehnat faoliyatini shakllantirish, mehnat jarayonlarini mehnatda qatnashuvchilar o‘rtasida taqsimlash, mehnatda yaxshi natijalarga erishish malakalarini shakllantirish.

3. Mehnat faoliyatining dastlabki ijtimoiy sabablarini shakllantirish, buyumlar va harakatlarga qiziqish uyg‘otish orqali mehnat natijalariga erishish, katta guruhlarda esa mehnatning ijtimoiy ahamiyatli ekanligini tushunib yetish.

Ikkinchi guruh vazifalari kattalar mehnatiga ijobiy munosabatni tarbiyalashga qaratilgan:

1. Bolalarga kattalarni qanday natijalarga erishish uchun mehnat qilayotganini tushuntirish.

2. Bolalarda mehnat ahliga hurmatni, ularga qo‘lidan kelganicha yordam berish xohishlarini tarbiyalash.

3. Kattalarning mehnat natijalarini asrab-avaylashga o‘rgatish.

Uchinchi guruh vazifalari mehnat faoliyatida bo¬la-shaxsini shakllantirishga qaratilgan:

1. Bolalarda mehnatsevarlik, har qanday mehnatda qatnashish, boshlagan ishini oxiriga yetkazish uchun bor kuchini ayamaslik, o‘z shaxsiy mehnatiga nisbatan to‘g‘ri munosabatni tarbiyalash.

2. Javobgarlik, mustaqillik, maqsadga qaratilganlilik, qat’iylik, tashabbuskorlik va faollik, sabr-matonatlilik, chidamlilik kabi bola shaxsining axloqiy sifatlarini tar¬biyalash.

3. Madaniy xulq va o‘z tengdoshlariga nisbatan ijobiy munosabatni tarbiyalash, o‘zaro kelishgan holda birga ishlay olish, jamoa ishida natijaga erishguncha o‘z

mehnati bilan qatnashish, o‘zi va o‘rtoqlarining mehnatini xolisona baholash, yordam berish.

Nazorat savollari

Ish joyidagi xavfni baholash:

1. MTTda tarbiyachi va yordamchi tarbiyachining ish joyida qanday potensial xavf-xatarlar (masalan, elektr jihozlari, silliq pol, kimyoviy yuvish vositalari) mavjud va ularni bartaraf etish uchun xodim nimalarga e’tibor berishi kerak?

Xodimning majburiyatlari:

2. Mehnat kodeksiga muvofiq, xodim mehnatni muhofaza qilish qoidalariga rioya qilmaganda va buning natijasida biron bir baxtsiz hodisa yuz berganda, uning javobgarligi nimalardan iborat bo‘ladi?

Tibbiy ko‘rikning ahamiyati:

3. Nima sababdan maktabgacha ta’lim tashkiloti xodimlari uchun davriy tibbiy ko‘rikdan o‘tish majburiy hisoblanadi? Bu jarayon xodim va bolalar xavfsizligini qanday ta’minlaydi?

Favqulodda vaziyatlardagi harakatlar:

4. Agar guruh xonasida yong‘in yoki qisqa tutashuv sodir bo‘lsa, tarbiyachining harakatlar algoritmi qanday bo‘lishi kerak? (Ketma-ketlikni ko‘rsating).

Ish beruvchining mas’uliyati:

5. Agar MTT ma’muriyati xodimni maxsus kiyim (masalan, oshpazlar uchun fartuk va qalpoq) yoki himoya vositalari bilan ta’minlamasa, xodim ish bajarishni rad etishga haqlimi? Fikringizni asoslang.

Test savollari

1. O‘zbekiston Respublikasining "Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida"gi qonunining yangi tahriri qachon qabul qilingan?

A) 2010-yil 22-sentyabr

B) 2016-yil 22-sentyabr

C) 2020-yil 1-dekabr

D) 2018-yil 15-avgust

2. MTTda mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha umumiy javobgarlik kimning zimmasiga yuklatiladi?

A) Kasaba uyushmasi raisiga

B) Tashkilot rahbariga (mudiraga)

C) Xo‘jalik mudiriga

D) Hamshiraga

3. Xodim mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha yo‘riqnomalardan o‘tishni rad etsa, ish beruvchi qanday choralar ko‘rishga haqli?

A) Uni ishdan bo‘shatishga

B) Ish haqi miqdorini kamaytirishga

C) Uni ishdan chetlatishga (ish haqi saqlanmagan holda)

D) Ogohlantirish berish bilan cheklanishga

4. MTT xodimlari necha yoshdan boshlab majburiy tibbiy ko‘rikdan o‘tishlari shart?

A) Faqat 18 yoshga to‘lmaganlar

B) Faqat 50 yoshdan oshganlar

C) Barcha xodimlar ishga kirishda va davriy ravishda

D) Faqat oshxona xodimlari

5. Ish joyida baxtsiz hodisa yuz berganda rahbarning birinchi vazifasi nima?

A) Dalolatnoma tuzish

B) Yuqori tashkilotga qo‘ng‘iroq qilish

C) Jabrlanuvchiga birinchi yordam ko‘rsatish va shifokor chaqirish

D) Voqea joyini darhol tozalab tashlash

6. Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha "Kirish yo‘riqnomasi" qachon o‘tkaziladi?

A) Har chorak yakunida

B) Xodim ishga qabul qilinayotganda

C) Faqat xavfli ish bajarayotganda

D) Yilda bir marta

7. Xodimning mehnatni muhofaza qilish sohasidagi huquqlariga nimalar kiradi?

A) O‘z ish joyida xavfsiz sharoitga ega bo‘lish

B) Shaxsiy himoya vositalari bilan bepul ta’minlanish

C) Xavf tug‘ilganda ishni to‘xtatish

D) Barcha javoblar to‘g‘ri

8. MTTda yong‘in xavfsizligi bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlari (evakuatsiya) kamida necha marta o‘tkazilishi kerak?

A) Yilda bir marta

B) Har oyda bir marta

C) Yarim yilda kamida bir marta

D) Faqat tekshiruv kelganda

9. Voyaga yetmagan (18 yoshga to‘lmagan) xodimlar uchun ish vaqtining davomiyligi haftasiga necha soatdan oshmasligi kerak?

A) 40 soat

B) 36 soat

C) 24 soat

D) 30 soat

10. Ish beruvchi xodimni shaxsiy himoya vositalari (maxsus kiyim, qo‘lqop va h.k.) bilan qanday tartibda ta’minlaydi?

A) Xodim o‘z hisobidan sotib oladi

B) Ish beruvchi hisobidan bepul beriladi

C) Kasaba uyushmasi mablag‘lari hisobidan

D) Faqat xavfli ish bo‘lsagina beriladi

Savol	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Javob	B	B	C	C	C	B	D	C	B	B

1.4.2.MAVZU: MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA XODIMNING MEHNAT JARAYONIDAGI XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH.

REJA:

1. Mehnat huquqlarini kafolatlashda ichki lokal hujjatlarning o’rni.
2. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mehnat muhofazasini boshqarishda xavf tahlillarini o’tkazish.
3. Maktabgacha ta’lim tashkilotida mehnat muhofazasi tizimini tashkil etish, xavf va xavflarni baholash, profilaktika choralari, xodimlarni o’qitish, tibbiy ko’rikdan o’tkazish.

Mehnat munosabatlarini tartibga solishda ichki lokal hujjatlar nafaqat ish beruvchining tartib-qoidalarini, balki xodimning huquqiy "himoya qalqoni"ni ham belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksiga binoan, lokal hujjatlar qonunchilikda ko‘rsatilgan umumiy normalarni aniq bir korxona sharoitiga moslashtiradi.

1. Ichki lokal hujjatlarning turlari

Korxonada mehnat huquqlarini kafolatlovchi asosiy hujjatlar quyidagilardan iborat:

Jamoa shartnomasi: Ish beruvchi va xodimlar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi eng oliy lokal hujjat.

Ichki mehnat tartibi qoidalari (IMTQ): Ish vaqti, dam olish vaqti, rag‘batlantirish va intizomiy jazo choralarini belgilaydi.

Mehnatga haq to‘lanishi to‘g‘risidagi nizom: Mukofotlar, ustamalar va moddiy yordam berish tartibini aniqlashtiradi.

Lavozim yo‘riqnomalari: Xodimdan aynan nima talab qilinishini belgilab, uni asossiz ayblovlardan himoya qiladi.

2. Lokal hujjatlarning huquqiy kafolat sifatidagi roli

Lokal hujjatlar shunchaki qog‘ozbozlik emas, balki quyidagi muhim funksiyalarni bajaradi:

A. Qonunchilikdagi "bo‘shliqlar"ni to‘ldirish

Qonun barcha sohalar uchun umumiy qoidani beradi. Masalan, Mehnat kodeksida dam olish vaqti belgilangan, ammo aynan soat nechada tushlikka chiqishni lokal hujjat (IMTQ) hal qiladi. Bu esa ish beruvchining o‘zboshimchalik bilan ish vaqtini uzaytirishiga yo‘l qo‘ymaydi.

B. Xodim holatini yaxshilash

Lokal hujjatlarning eng asosiy prinsipi: Ular xodimning holatini qonunchilikka nisbatan yomonlashtirishi mumkin emas.

Muhim qoida: Agar ichki hujjatda xodimning huquqlarini cheklovchi norma bo‘lsa (masalan, qonunda 21 kunlik ta’til berilgan bo‘lsa-yu, ichki hujjatda 15 kun deb yozilsa), u holda ushbu hujjat o‘z-o‘zidan haqiqiy emas deb hisoblanadi.

C. Intizomiy himoya

Xodim qaysi harakati uchun jazolanishi mumkinligini aniq bilishi kerak. Lavozim yo‘riqnomasi va IMTQda yozilmagan majburiyatni bajarmaganlik uchun xodimga chora ko‘rilishi g‘ayriqonuniy hisoblanadi.

3. Lokal hujjatlarni qabul qilishdagi demokratik tamoyil

Mehnat huquqlarini kafolatlashda Kasaba uyushmasi yoki xodimlarning boshqa vakillik organining o‘rni katta. Aksariyat lokal hujjatlar (masalan, jamoa shartnomasi, ish vaqti rejimi) xodimlar vakillari bilan kelishilgan holda qabul qilinadi. Bu ish beruvchining yakka tartibdagi qarorlariga "filtr" vazifasini o‘taydi.

Xulosa: Lokal hujjatlar nima uchun muhim?

Aniqlik: Xodim o‘z huquq va majburiyatlarini aniq biladi.

Qo‘shimcha imtiyozlar: Qonunda ko‘zda tutilmagan qo‘shimcha moddiy yordam yoki ta’til kunlarini belgilash imkonini beradi.

Nizolarni oldini olish: Mehnat nizosi kelib chiqqanda, sud birinchi navbatda ichki lokal hujjatlarga tayanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari (MTT) o‘ziga xos muassasa hisoblanadi, chunki bu yerda mehnat muhofazasi nafaqat xodimlarni, balki yosh bolalarning hayoti va sog‘lig‘ini himoya qilishni ham o‘z ichiga oladi. Xavf tahlili (Risk Assessment) — bu baxtsiz hodisalarning oldini olishga qaratilgan eng samarali mexanizmdir.

1. MTTda xavf tahlilini o‘tkazish bosqichlari

Xavf-xatarlarni boshqarish tizimli yondashuvni talab qiladi. Jarayon odatda quyidagi 5 bosqichdan iborat:

Xavflarni aniqlash: Bog‘cha hududidagi barcha potensial xavf manbalarini ko‘zdan kechirish.

Xavf ostidagi shaxslarni belgilash: Kim zarar ko‘rishi mumkin? (Tarbiyachilar, oshpazlar, enagalar va, albatta, bolalar).

Xavf darajasini baholash: Har bir xavfning sodir bo‘lish ehtimoli va keltirib chiqaradigan zarari darajasini (past, o‘rta, yuqori) aniqlash.

Nazorat choralarini joriy etish: Xavfni yo‘qotish yoki kamaytirish bo‘yicha chora-tadbirlar rejasini tuzish.

Monitoring va qayta ko‘rib chiqish: Tahlil natijalarini muntazam yangilab turish (masalan, har yili yoki yangi uskunalar o‘rnatilganda).

2. MTT uchun xos bo‘lgan asosiy xavf sohalari

MTTlarda xavf tahlili o‘tkazilayotganda quyidagi zonalarga alohida e’tibor qaratish lozim:

Hudud / Soha	Potensial xavflar	Nazorat chorasi
Oshxona (Oziq-ovqat bloki)	Issiq yuzalar, o‘tkir pichoqlar, elektr uskunalari.	Maxsus kiyim-bosh, xavfsizlik yo‘riqnomasi, uskunalar diagnostikasi.
O‘yin maydonchalari	Nosoz arg‘imchoqlar, balandlikdan yiqilish, qattiq qoplama.	Yumshoq qoplama yotqizish, jihozlarni har kuni tekshirish.
Guruh xonalari	Elektr rozetkalari, o‘tkir burchakli mebellar, mayda o‘yinchoqlar.	Rozetkalarga himoya qopqoqlari, mebellarni mahkamlash.
Zinapoyalar	Toyib ketish, to‘siqlarning mustahkam emasligi.	Toyishga qarshi tasmalar, bolalar bo’yiga mos tutqichlar

3. Xavf darajasini hisoblash formulasi

Professional yondashuvda xavf darajasi (R) quyidagi formula yordamida baholanadi: R=PxS

Bunda:

P (Probability) — hodisaning sodir bo‘lish ehtimolligi.

S (Severity) — kutilayotgan zararning og‘irlik darajasi.

Masalan, agar oshxonadagi plita nosoz bo‘lsa (P=4 yuqori, S=4 og‘ir jarohat), xavf darajasi 16 bo‘ladi va bu zudlik bilan chora ko‘rishni talab qiladi.

4. Hujjatlashtirish va mas’uliyat

Xavf tahlili natijalari "Xavf-xatarlarni baholash kartasi"da qayd etilishi shart. Ushbu hujjatda:

Aniqlangan xavf tavsifi;

Mavjud himoya choralari;

Qo‘shimcha tavsiya etilgan tadbirlar;

Mas’ul shaxs va muddatlar ko‘rsatiladi.

Maslahat: Xavf tahlilini o‘tkazishda nafaqat xo‘jalik mudiri, balki oddiy tarbiyachilar va texnik xodimlarni ham jalb qiling. Chunki kundalik ish jarayonidagi mayda nosozliklarni aynan ular yaxshi bilishadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari (MTT) uchun Xavf-xatarlarni baholash va tahlil qilish kartasining namunaviy ko‘rinishi bilan tanishing. Bu jadval metodik qo‘llanma sifatida xizmat qiladi:

MTTda xavflarni baholash kartasi (Namuna).

Obyekt/ Jarayon	**Aniqlangan xavf**	**Ehti-mollik (P)**	**Og‘ir-lik (S)**	**Xavf daraj a-si (R)**	**Ko‘riladi gan choralar**	**Mas’ul shaxs**
Oshxona bloki	Elektr plitasining korpusida kuchlanish borligi	2	5	10 (yuqo ri)	Zudlik bilan yerga ulash (zazemlen iye) tizimini tekshirish va ta'mirlash.	Xo‘ja-lik mudiri Elek-trik

Guruh xonasi	Mebellarning devorga mahkamlanmaganligi	3	4	12 (O'ta yuqori)	Shkaflarni maxsus burchaklik lar yordamida devorga qotirish.	Tarbiyachi Duradgor
O'yin maydonchasi	Arg‘imchoq ostidagi beton qoplama	4	3	12 (O'ta yuqori)	Beton ustiga rezina (kauchuk) qoplama yotqizish yoki qum to'kish.	MTT direktori
Zinapoyalar	Bolalar uchun pastki tutqichlarning yo‘qligi	3	2	6 (o’rta)	Bolalar bo’yiga moz qo’shimcha tutqichlar	Xo’jalik mudiri

Xavf darajasini aniqlash matritsasi

Xavflarni baholashda quyidagi vizual matritsadan foydalanish tavsiya etiladi. Bu sizga qaysi muammoni birinchi navbatda hal qilish kerakligini ko‘rsatib beradi:

1–4 (Yashil): Past xavf. Muntazam nazorat yetarli.

5–9 (Sariq): O‘rta xavf. Rejali tartibda choralar ko‘rilishi kerak.

10–16 (To'q sariq): Yuqori xavf. Tezgina chora ko‘rish talab etiladi.

20–25 (Qizil): O‘ta yuqori xavf. Xavf bartaraf etilmaguncha ishni/faoliyatni to‘xtatish lozim.

MTT ma’muriyati uchun amaliy tavsiyalar:

Kundalik ko'rik: Har kuni ertalab bolalar kelishidan oldin tarbiyachilar o'yin jihozlarini "ko'zdan kechirish" varog'ini to'ldirishlari lozim.

Xodimlarni o'qitish: Nafaqat xo'jalik mudiri, balki barcha xodimlar birinchi yordam ko'rsatish va yong'in xavfsizligi bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi shart.

Hujjatlashtirish: Har bir o'tkazilgan tahlil dalolatnoma bilan rasmiylashtirilishi va pedagogik kengashda muhokama qilinishi kerak.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida (MTT) mehnat muhofazasini tashkil etish — bu nafaqat qog‘ozbozlik, balki xodimlar va bolalarning xavfsizligini ta’minlovchi murakkab tizimdir. O‘zbekiston Respublikasining "Mehnat muhofazasi to‘g‘risida"gi qonuni va MTTlarga oid maxsus nizomlar asosida ushbu tizim quyidagi bosqichlarda shakllantiriladi:

1. Boshqaruv tarkibi va mas’uliyatni belgilash

MTT direktori mehnat muhofazasi uchun shaxsan javobgar hisoblanadi. Tashkiliy tuzilma quyidagicha bo‘lishi kerak:

Mehnat muhofazasi bo‘yicha muhandis (mutaxassis): Xodimlar soni 50 nafardan oshsa, alohida shtat birligi joriy etiladi. Kamroq bo‘lsa, bu vazifa direktor buyrug‘i bilan boshqa mutaxassisga (masalan, xo‘jalik mudiriga) yuklatiladi.

Mehnat muhofazasi bo‘yicha komissiya: Ish beruvchi va kasaba uyushmasi vakillaridan iborat tarkibda tuziladi.

2. Majburiy lokal hujjatlarni tayyorlash

Tizimni qonuniy asoslash uchun quyidagi hujjatlar to‘plami bo‘lishi shart:

Buyruqlar: Mehnat muhofazasi bo‘yicha mas’ullarni tayinlash, yo‘riqnomalarni tasdiqlash haqida.

Yo‘riqnomalar (Instruktsiyalar): Har bir lavozim (tarbiyachi, oshpaz, kir yuvuvchi) va ish turi (elektr qurilmalari bilan ishlash, balandlikda ishlash) uchun alohida.

Jurnallar: Kirish yo‘riqnomasi, ish joyidagi yo‘riqnoma va baxtsiz hodisalarni hisobga olish jurnallari.

3. Xodimlarni o‘qitish va yo‘riqnomalar berish

MTT xodimlari bilan o‘tkaziladigan yo‘riqnomalar 5 turga bo‘linadi:

Kirish yo‘riqnomasi: Ishga qabul qilinganda bir marta.

Birlamchi (ish joyida): Ishni boshlashdan oldin bevosita ish joyida.

Takroriy: Har 6 oyda kamida bir marta barcha xodimlar uchun.

Navbatdan tashqari: Yangi uskunalar kelganda yoki baxtsiz hodisa yuz berganda.

Maqsadli: Bir martalik ishlar (masalan, hashar) oldidan.

4. Tibbiy ko‘rik va sanitariya nazorati

MTT xodimlari bolalar bilan bevosita muloqotda bo‘lganliklari sababli:

Majburiy tibbiy ko‘rik: Ishga kirishda va yiliga kamida bir marta davriy ravishda o‘tkaziladi.

Sanitariya daftarchasi: Har bir xodimda bo‘lishi va o‘z vaqtida yangilanishi shart.

5. Ish o‘rinlarini attestatsiyadan o‘tkazish

Kamida har 5 yilda bir marta ish o‘rinlari mehnat sharoitlari bo‘yicha attestatsiyadan o‘tkazilishi lozim. Bunda:

Yoritilganlik darajasi;

Shovqin va tebranish (oshxona va kirxonalarda);

Kimyoviy moddalar (yuvish vositalari) ta’siri o‘rganiladi.

6. Favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik

MTTda yong‘in xavfsizligi va birinchi yordam ko‘rsatish tizimi:

Evakuatsiya rejasi: Har bir qavatda ko‘rinarli joyda bo‘lishi.

O‘t o‘chirish vositalari: Muddatlari tekshirilgan o‘t o‘chirgichlar (ognetushitellar).

Birinchi yordam qutichasi (Aptechka): To‘liq jamlangan va dori vositalari muddati o‘tmagan bo‘lishi.

Eslatma: Mehnat muhofazasi talablariga rioya qilmaslik Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksning 49-moddasiga asosan bazaviy hisoblash miqdorining 5 baravaridan 10 baravarigacha jarimaga sabab bo‘lishi mumkin.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida (MTT) mehnat muhofazasi bo‘yicha profilaktika choralari — bu baxtsiz hodisalar va kasalliklarning oldini olishga qaratilgan kundalik va davriy harakatlar majmuidir. Buni "muammoni davolagandan ko‘ra, uning oldini olgan afzal" tamoyili deb tushunish mumkin.

Profilaktika choralarini quyidagi asosiy yo‘nalishlarga bo‘lish mumkin:

1. Tashkiliy profilaktika choralari

Bu choralar boshqaruv va intizomni mustahkamlashga qaratilgan:

Yo‘riqnomalar tizimi: Xodimlarni muntazam ravishda (har 6 oyda) ish joyidagi xavfsizlik qoidalari bilan tanishtirib borish.

Xavfni baholash (Monitoring): Har kuni ish boshlanishidan oldin guruh xonalari, oshxona va o‘yin maydonchalarini ko‘zdan kechirish.

Tibbiy ko‘rik: Xodimlarning sog‘lig‘i ish jarayoniga yoki bolalarga xavf tug‘dirmasligi uchun yiliga bir marta chuqurlashtirilgan tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish.

2. Texnik profilaktika choralari

Uskunalar va bino bilan bog‘liq xavflarni kamaytirish:

Elektr xavfsizligi: Rozetkalarga maxsus himoya qopqoqlari (zaglushkalar) o‘rnatish, simlarning ochiq qolmasligini ta’minlash.

Yong‘in xavfsizligi: O‘t o‘chirgichlarning (ognetushitellar) ishchi holatda ekanini tekshirish va evakuatsiya yo‘llarini doimo bo‘sh saqlash.

Uskunalar sozligi: Oshxonadagi plitalar, kir yuvish mashinalari va o‘yin maydonchasidagi arg‘imchoqlarni haftalik texnik ko‘rikdan o‘tkazish.

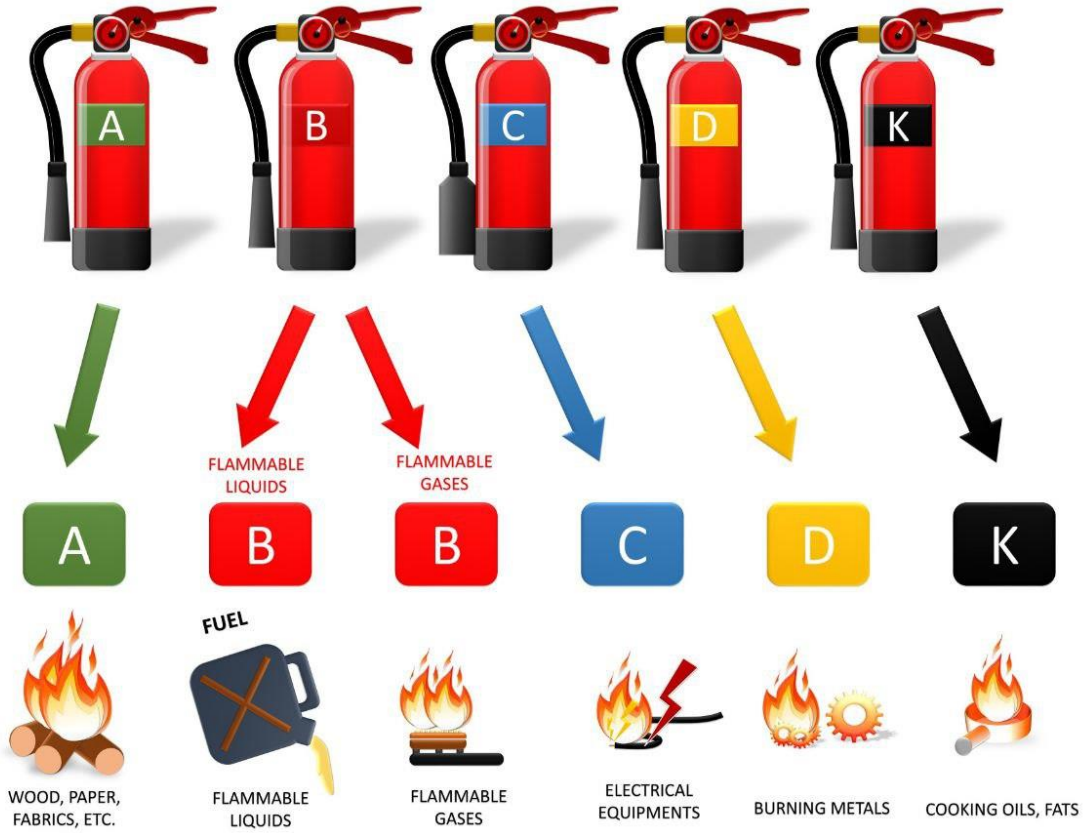

3. Sanitariya-gigiyena choralari

Kasalliklar tarqalishining oldini olish:

Muntazam dezinfeksiya: O‘yinchoqlar, idish-tovoqlar va pol qoplamalarini belgilangan grafik asosida zararsizlantirish.

Shaxsiy himoya vositalari (SHHV): Oshpazlar, enagalar va tozalik xodimlarini maxsus kiyim (fartuk, qo‘lqop, niqob) bilan ta’minlash.

Ventilyatsiya: Xonalarni muntazam shamollatib turish va havo namligini me’yorda saqlash.

4. Metodik va ruhiy profilaktika

Xodimlarning bilimini va hushyorligini oshirish:

Mashg‘ulotlar (Treninglar): Favqulodda vaziyatlarda (yong‘in, zilzila) harakat qilish bo‘yicha amaliy mashqlarni o‘tkazish.

Axborot burchaklari: Mehnat muhofazasi bo‘yicha ko‘rgazmali plakatlar va birinchi yordam ko‘rsatish qoidalarini ilib qo‘yish.

Profilaktika choralarining eng muhim bo‘lagi — bu "Qizil tugma" tamoyili: Agar xodim ish joyida ochiq xavfni ko‘rsa (masalan, sim uzilgan yoki zamin ho'l), u xavf bartaraf etilmaguncha ishni to‘xtatish huquqiga ega.

Nazorat savollari

1. Savol: MTT xodimlari uchun "Takroriy yo‘riqnoma" (povtorniy instruktaj) kamida qancha muddatda bir marta o‘tkazilishi shart va u qayerda qayd etiladi?

2. Savol: Guruh xonasida devorga mahkamlanmagan baland javon (shkaf) aniqlansa, xavf darajasi qanday baholanadi (R = P \times S formulasi bo‘yicha) va qanday chora ko‘rilishi kerak?

3. Savol: MTTning oziq-ovqat bloki (oshxona) xodimlari uchun qanday majburiy shaxsiy himoya vositalari va sanitariya kiyimlari belgilangan?

4. Savol: Oshxonadagi elektr plitasida qisqa tutashuv tufayli yong‘in chiqsa, birinchi navbatda qilinishi kerak bo‘lgan 3 ta harakatni ayting.

5. Savol: Nima uchun MTT xodimlari muntazam davriy tibbiy ko‘rikdan o‘tishlari shart va bu ko‘rik xarajatlari kim tomonidan qoplanadi?

Javoblari

1. To‘g‘ri javob: Kamida har 6 oyda bir marta o‘tkaziladi va "Ish joyidagi yo‘riqnomalarni qayd etish jurnali"ga xodim va yo‘riqchi imzosi bilan qayd etiladi.
2. To‘g‘ri javob: Xavf darajasi yuqori (chunki ag‘darilish ehtimoli va bolaga shikast yetkazish og‘irligi katta). Chora: Shkaf zudlik bilan devorga burchakliklar yordamida mahkamlanishi kerak.
3. To‘g‘ri javob: Maxsus xalat yoki fartuk, bosh kiyim (qalpoq yoki ro‘mol), yopiq poyabzal va zarur hollarda qo‘lqoplar.
4. To‘g‘ri javob: 1. Plitani tokdan uzish (yoki umumiy shitni o‘chirish). 2. O‘t o‘chirgich (uglekislotali yoki kukunli) yordamida olovni o‘chirishga urinish. 3. Bolalarni xavfsiz joyga evakuatsiya qilishni boshlash.
5. To‘g‘ri javob: Bolalar o‘rtasida yuqumli kasalliklar tarqalishining oldini olish va xodimning sog‘lig‘i ishga loyiqligini tekshirish uchun. Xarajatlar O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksiga binoan ish beruvchi (MTT) tomonidan qoplanadi.

Test savollari

1. MTTda mehnat muhofazasini ta’minlash uchun shaxsan kim javobgar hisoblanadi?

A) Kasaba uyushmasi raisi

B) MTT direktori

C) Hamshira

D) Xo‘jalik mudiri

2. Takroriy yo‘riqnoma (instruktaj) kamida necha oyda bir marta o‘tkazilishi shart?

A) 3 oyda bir marta

B) 12 oyda bir marta

C) 6 oyda bir marta

D) Har chorakda

3. Xavf darajasini hisoblash formulasi (R = P \times S) dagi S harfi nimani anglatadi?

A) Hodisaning sodir bo‘lish ehtimolligi

B) Ishchilar soni

C) Zararning og‘irlik darajasi

D) Xavfning davomiyligi

4. MTT xodimlarining davriy tibbiy ko‘rikdan o‘tish xarajatlari kim tomonidan qoplanadi?

A) Xodimning o‘zi tomonidan

B) Kasaba uyushmasi tomonidan

C) Ish beruvchi (tashkilot) tomonidan

D) Mahalliy budjet hisobidan

5. Elektr asboblarida yong‘in chiqqanda birinchi navbatda nima qilish kerak?

A) Suv bilan o‘chirish

B) Elektr manbaidan uzish

C) Derazalarni ochish

D) Qum sepish

6. MTT o‘yin maydonchasidagi arg‘imchoqlar va sport jihozlari qanchada tekshirilishi kerak?

A) Haftada bir marta

B) Har kuni ish boshlanishidan oldin

C) Oyda bir marta

D) Faqat buzilganda

7. "Kirish yo‘riqnomasi" (vvodniy instruktaj) qachon o‘tkaziladi?

A) Xodim boshqa lavozimga o‘tganda

B) Ishga qabul qilinganda

C) Baxtsiz hodisa yuz berganda

D) Har yili yanvar oyida

8. Guruh xonalarida elektr rozetkalari qanday bo‘lishi shart?

A) Bolalar yetmaydigan balandlikda (1,8 m) yoki maxsus himoya qopqoqli

B) Ochiq va qulay joyda

C) Faqat polga yaqin joyda

D) MTTda rozetka bo‘lishi taqiqlangan

9. Birinchi yordam qutichasidagi (aptechka) dori vositalari muddati o‘tgan bo‘lsa nima qilinadi?

A) Ulardan foydalanishda davom etiladi

B) Zudlik bilan utilizatsiya qilinadi va yangisiga almashtiriladi

C) Faqat xodimlar uchun ishlatiladi

D) Muddati o‘tganidan keyin yana 1 yil ishlatish mumkin

10. Evakuatsiya rejasi bino qayerida bo‘lishi kerak?

A) Faqat direktor xonasida

B) Har bir qavatda ko‘rinarli va qulay joyda

C) Arxivda saqlanishi kerak

D) Faqat qorovulxonada

Javoblar

1-B

2-C

3-C

4-C

5-B

6-B

7-B

8-A

9-B

10-B

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. (Yangi tahriri, 2023-yil 30-apreldan kuchga kirgan).
2. O‘zbekiston Respublikasining "Mehnat muhofazasi to‘g‘risida"gi Qonuni. (Yangi tahriri, 2016-yil 22-sentyabr).
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 22-noyabrdagi 613-son qarori bilan tasdiqlangan "Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini tartibga solish to‘g‘risida"gi Nizom.
4. Sanitariya qoidalari, normalari va gigiyena normativlari (SanPIN): "O‘zbekiston Respublikasidagi maktabgacha ta’lim tashkilotlariga qo‘yiladigan sanitariya-gigiyena talablari".
5. G‘.Yo. Yuldashev, S.X. Xudoyberganov. "Mehnat muhofazasi". (O‘quv qo‘llanma). Toshkent, 2019.
6. X.E. G‘oipov. "Mehnat muhofazasi asoslari". Toshkent, "Cho‘lpon" nashriyoti.
7. M.M. Tojiyev. "Sanoat xavfsizligi va mehnat muhofazasi". Toshkent, 2021.
8. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) tavsiyalari: "Ta’lim muassasalarida sog‘lom va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish bo‘yicha qo‘llanma".
9. O‘z DSt ISO 45001:2020 "Sog‘liqni saqlash va mehnat xavfsizligini boshqarish tizimlari. Foydalanish bo‘yicha talablar va ko‘rsatmalar".
10. O‘z DSt 12.0.001:2010 "Mehnat muhofazasi standartlari tizimi. Asosiy qoidalar".